

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β' ● ΕΤΟΣ ΙΕ' ● ΤΕΥΧΟΣ 24-25 ● ΧΑΝΙΑ
ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1996

Λιομάζωμα (Γ. Ροζάκης)

Ένα τούρκικο ποίημα για το Αρκάδι (1866)

Ζαχαρένια Σημανδηράκη

Συμπληρώθηκαν το 1996, 130 χρόνια από την κήρυξη της τριετούς μεγάλης Κρητικής Επανάστασης 1866-1869 και το ηρωϊκό Ολοκαύτωμα της Μονής Αρκαδίου. Η φλεγόμενη αλλά μηδέποτε καίόμενη Κρητική ψυχή είχε και τότε ορθώσει το ανάστημα ως άλλος Δαβίδ ενάντια στον τύρρανο, αλλά δεν στάθηκε δυνατόν να υπερνικήσει τα στίφη του αντιπάλου Γολιάθ, τα άφθονα εφόδια, την οικονομική υποστήριξη της Πόρτας και προ παντός την Ευρωπαϊκή διπλωματία. Κι όμως οι Κρήτες απέδειξαν για άλλη μια φορά πως δεν διστάζουν ούτε τρομάζουν από το μέγεθος του αντιπάλου τους. Και η Οθωμανική Αυτοκρατορία υπέστη βαρύτατες απώλειες σε έμψυχο και άψυχο υλικό, δαπανώντας τεράστια ποσά για την οικονομική υποστήριξη του στρατού της στην Κρήτη.

Ανυπέρβλητο διαχρονικό σύμβολο Αγώνα, φωτεινός φάρος μεγαλωσύνης της ψυχής, που φώτισε τα πέρατα της οικουμένης και συγκίνησε τους τρανούς της γης, στάθηκε η εθελουσία του ιστορικού μοναστηριού του Αρκαδίου. Με τη φλόγα που τίναξε στον αέρα την πυριτιδαποθήκη του και συγχρόνως τους Κρήτες αγωνιστές, τα γυναικόπαιδα, αλλά και πλήθος εχθρών, γίνηκε το ηφαίστειο της Λευτεριάς, που με την καυτή λάβα του αγκάλιασε τις δούλες, αλλά όχι υπόδουλες καρδιές σ' όλον τον κόσμο.

Δεν ήταν γραφτό να ελευθερωθεί η Κρήτη με την επανάσταση αυτή. Γεμάτη ματωμένα θυσιαστήρια και βωμούς Ελευθερίας, έσφιξε κι αυτή τη φορά τα δόντια, κατέβασε χαμηλά στα μάτια το μαύρο τσεμπέρι της, θρήνησε πάνω από τα νεκρά κορμιά του Αρκαδίου στα χαλάσματα του ρημαγμένου ιστορικού κι ηρωϊκού μοναστηριού, κράτησε σφιχτά το μπαρουτοκαπνισμένο όπλο, κι έκρυψε στην καρδιά της την ελίδα και το απελπισμένο πύρωμα της αδούλωτης Κρητικής ψυχής, ως τον επόμενο ξεσηκωμό των παιδιών της.

Το Αρκάδι παρέμεινε στα χρόνια που ήλθαν το σημείο αναφοράς για τον Αγώνα της Λευτεριάς της Κρήτης. Η μεγαλειώδης Εθελουσία

και το ηρωϊκό Ολοκαύτωμα ενέπνευσαν τους λαϊκούς ποιητάρηδες και δημιουργούς της δημώδους Κρητικής ποίησης και πλείστα τραγούδια έχουν σωθεί που εξιστορούν τα τραγικά γεγονότα και τη θυσία του μοναστηριού. Αρκετά από αυτά έχουν αποθησαυρισθεί από τον πατέρα της Κρητικής Λαογραφίας Παύλο Βλαστό. Στο ογκωδέστατο αρχείο του, που φυλάσσεται στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης (Χανιά), τα τραγούδια αυτά είναι τα φωτερά μάτια των αντρειωμένων εκείνων που φέγγουν μέσα από την κλεψύδρα της λήθης, το άγιο μύρο απ' την πηγή της αθανασίας, είναι το αχνιστό αίμα των ακατάβλητων κι ελεύθερων αγωνιστών στις πληγές της ιστορικής μνήμης, κι ο ακατάλυτος οδηγός και δεσμός του παρελθόντος με το παρόν και το μέλλον της πατρίδας.

Κατά την αναδίφηση του υλικού αυτού και για άλλες συναφείς έρευνες, συνάντησα ένα τούρκικο ποίημα μάλλον άγνωστο και ίσως άξιο προσοχής, παρά το ότι γέμει ανακριβειών, που αναφέρεται στη θυσία του Αρκαδιού. Καταγράφεται από τον Βλαστό «καθ' υπαγόρευσιν της Νεοφωτίστου Μαρίας Π. Βλαστού», δηλαδή της συζύγου του λαογράφου. Θα πρέπει να αναφερθεί, αν και είναι γνωστό, ότι η Μαρία ήταν η Οθωμανίδα Νουριγιέ της οικογένειας των Τουρκοκρητικών Κάντζηδων, την οποία ο Βλαστός, μετά την απαγωγή της, μύησε στον Χριστιανισμό, βάπτισε και παντρεύθηκε. Δικαιολογείται λοιπόν έτσι και το επίθετο «νεοφώτιστος», αλλά και το ότι εκείνη ήξερε το τουρκικό ποίημα για το Αρκάδι, το οποίο και του υπαγόρευσε.

Όπως προαναφέρθηκε το ποίημα περιέχει αρκετές υπερβολές και ανακρίβειες. Π.χ. το ζύγισμα της κεφαλής του νεκρού Γαβριήλ, που βρέθηκε να ζυγίζει δεκατέσσερις οκάδες. Και δεν υπήρχε περίπτωση βέβαια ο Ηγούμενος να είχε προτείνει την παράδοση του Μοναστηριού, ούτε και υψώθηκε άσπρη σημαία στο Αρκάδι, για να παραδοθούν και να γλυτώσουν οι Κρήτες. Η μόνη εξήγηση που θα μπορούσε να δώσει κανείς είναι ότι μετά την καταστροφή της Μονής, ο τούρκος λαϊκός ποιητής προσέθεσε τα στοιχεία αυτά για να μειώσει ίσως την αξία της θυσίας των Κρητικών και να εμπνεύσει θάρρος στους Τούρκους για τις επόμενες μάχες της Επανάστασης που δεν είχε βέβαια τελειώσει ακόμη. Με τη λογική αυτή, αφού και αυτοί ακόμη οι ηρωικοί υπερασπιστές του Αρκαδιού είχαν φθάσει

στο σημείο να αναζητούν λύση διαφυγής, έστω παραδιδόμενοι και αιχμαλωτιζόμενοι από τους Τούρκους, οι υπόλοιποι Κρήτες που θα λάμβαναν μέρος σε άλλες μάχες θα ήταν πολύ εύκολο να υπερνικηθούν.

Στο ποίημα παραμένουν πολλές τουρκικές λέξεις τις οποίες ο Βλαστός επεξηγεί σε παραπομπές, δίδοντας και πολλά άλλα - σημαντικά κατά τη γνώμη του - στοιχεία. Στα κείμενα του Βλαστού καταχωρείται και η εκδοχή της αυτοκτονίας του Γαβριήλ, γεγονός όμως που είναι ακόμη και τώρα υπό αμφισβήτηση.

Όπως και να έχει το πράγμα, το τουρκικό ποίημα που καταχωρείται παρακάτω, θεωρείται άξιο λόγου με το δεδομένο ότι παρουσιάζει την αντίθετη, την τουρκική δηλαδή άποψη για το τραγικό γεγονός του Ολοκαυτώματος. Κρίθηκε σκόπιμο να μην παρατεθούν άλλες υποσημειώσεις πέραν των 36 παραπομπών και σημειώσεων του Βλαστού, που επεξηγούν άλλωστε αρκετά το κείμενο του ποιήματος, αλλά και ούτε άλλα σχόλια επί των γραφομένων πέραν αυτών στην παρούσα εισαγωγή. Στα κείμενα διατηρούνται η σύνταξη και η ορθογραφία και η μονη διαφοροποίηση που επήλθε αναγκαστικά, για τεχνικούς λόγους, ήταν η καταγραφή τους στο μονοτονικό σύστημα.

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

Περί της αλώσεως της Μονής Αρκαδίου

υπό του Μουσταφά Κιριτλή (Κρητικού) Πασσά(*)

Πάσα ταχύ με το δροσιό π' ανοίγει το ζουμπούλι,
αφουκραστείτε να σας πω του Αρκαδιού τραγούδι.
Τραγούδι να το μάθεται τ' αφθιά σας να γροικούνε,
το πρόσωπό σας να γελά όταν το τραγουδούνε.

5. Βεζύρη Μουσταφά Πασσά με την πολύ σου γνώσι,
που φώνιαξες των Κρητικώ¹ τζεβάπι² να των δώσης.
- Παιδιά μου, Κρητικόπουλα και Τούρκοι Κρητικοί μου,
τ' Αρκάδι να χαλάσετε να σιαξ' η γι' όρεξί μου.
- Ετούτο δα ζητούσαμεν, Αφέντη του Ραμπή μας³,
10. τ' Αρκάδι να χαλάσωμε να γιάν' η γι' ορεξί μας.
Αλή! Σε βάνωμεν ομπρός εις τα δεξιά μας μέρη.

- σύρε το ζουλφικάρι⁴ σου και κάμε μας κερέμι⁵.
Κι όντεν εξεκινούσανε έλεγαν οι καϋμένοι:
- Ραμπή μ' ας το χαλάσωμε να βγούμε κερδεμένοι -
15. Ο Γούμενος εμείνησε του Κορωνιού⁶ να σώση,
κι εκείνος εφοβήθηκε μεντάτι⁷ να του δώση.
Και πάλι ξαναμήνησε ς' τ' Αρκάδι για να πάσι,
κι εκείνοι δεν ηθέλανε να κατεβούν ψιχάλι⁸.
Ο Γούμενος των είπενε, βαστάτε, μη φοβάστε,
20. μα η Μοσκοβιά⁹ να κατεβή τ' Αρκάδι δε χαλάται -
Να ιδής τερτίπια¹⁰ τ' Αρκαδιού να ιδής και τση μπουμπάρδες
να ιδής πως τσ' αρχινούσινε οι γι' άντρες τση καβγάδες¹¹.
Την Τρίτη το ξημέρωμα εζώσανε¹² τ' Αρκάδι,
κι ο Γούμενος ως τ' άκουσε τον έπιασενε ζάλη
25. - ω! Παναγία Δέσποινα και Άγιε μας Λευθέρι,
και πρόφταξε τον Κορωνιό να μαςε φέρ' ασκέρι¹³
Κι ο Κορωνιός επρόβαλε από τ' Αρμού την μπάντα¹⁴
μα είδε την Τουρκιά πολλή και πιάνει των τρομάρα.
και μια βολιά¹⁵ επαίξανε κ' ερρίξα την καντύλα,
30. απού τότε του Γούμενου κοντά εις τ' άγιο βήμα.
Εννιά βολιαίς επαίξανε κι εσείστηκε τ' Αρκάδι,
κι ο Γούμενος των είπενε: - Άς δώσωμενε ράι¹⁶.
Άσπρη μπαδιέρα βγάλανε, 'πο μέσ' απού τ' Αρκάδι,
ζητούνε να μουτίσουνε¹⁷ να δώσουνε και ράι.
Κάνει ο Πασσάς δεν τη θωρή τ' ασκέρι του ξανοίγει,
δε θα γλυτώση Χριστιανός εδά που η πόρτ' ανοίγει.
- ω! Παναγία Δέσποινα έλα και βούηθιξέ μας¹⁸,
και φόβο μεγαλύτερο δεν είδαμε ποτέ μας. -
Κι ο Γούμενος των είπενε: ούλοι συχωρεθήτε,
40. κι απού τ' Αρκάδι ζωντανοί δεν είστε για να βγήτε.
Αλλάχ, Αλλάχ!¹⁹ φωνιάζουνε κ' επαίξανε τα τόπια²⁰,
με δεκαπέντε μπουρμπαδές²¹ εσπάσανε την πόρτα,
Αλλαχ, Αλλάχ!¹⁹ φωνιάξανε ομπρός οι Μυσιρλίδες²²,
και εις τ' Αρκάδι μπήκανε απ' ούλους τσ' ασκερλίδες²³
45. Αλλάχ, Αλλάχ, φωνιάξανε εσύραν τα σπαθάκια,
και γουργουλές²⁴ εγείνηκε το αίμα 'ς τα κελάκια
Μα σαν επύραν τα πουγγιά²⁵ 'ς την Τράπεζ' από κάτω,

ούλο τ' Αρκάδι εσείστηκε και το νερό βρουχάτο.
Σαν είδαν κι απολπίστηκαν πολλοί που' τους την Κέλλα²⁶
δίδουν του μπαρουθιού φωθιά και πάνε 'ς τον αέρα.
Ούλος ο κόσμος σείστηκε, φωθιά, καπνός ντουμάνι²⁷,
κ' επήγαν Τούρκοι, Μυσιρλοι²⁸ κι ούλοι οι ντουσουμάνοι²⁹,
Κ' η γης απού τον πράσινη με χόρτα στολισμένη,
εδά' νε με τα αίματα ούλη μπογιαντισμένη³⁰.
Του Γούμενου την κεφαλή έσυραν 'ς το καντάρι,
κ' εβγήκε δεκατέσσερεις κ' έναν εκατοστάρι³¹,
Μουσσίρι³² Μουσταφά Πασσά γράψετο 'ς το Ντοβλέτη³³,
πως είσαι τ' Αρκαδιού Γαζής³⁴ και τόκαμες κιεφέτι³⁵.

[καθ' υπαγόρ. της Νεοφωτίστου Μαρίας Π. Βλαστού].

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

* Ο Αλβανός ούτος Μουσταφά Πασσάς ονομάσθη υπό των Τούρκων Κρητικός διότι επί τράκοντα σχεδόν έτη εδιοίκησε την νήσον και πολλές ωφελείας και εις τον σουλτάνον και εις του Τουρκοκρήτας προσέφερε. Προσεκλήθη εν Κ/πόλει ως γνωστόν τω 1855 κατά δε την αρχήν της επανάστασεως του 1866 απεστάλλη υπό του Σουλτάνου προς καθυπόταξιν ότε κατέστρεψε την Μονήν Αρκαδιού και πάλιν ανακληθείς εν Κ/πόλει ως υπέργηρος εφησύχασε.

1. των Χριστιανών να των δώση

2. τζεβάπη λ.τ. την απάντησιν των ζητημάτων ότι δεν έγιναν δεκτά υπό της Πύλης. Κατόπιν αποτείνεται ο Μουσταφάς προς τα Κρητικόπουλα τους ντελίδες τούρκους και Τουρκοκρήτας.

3. από τον Θεόν μας.

4. η αμφίστομος μάχαιρα, σπάθι αμφίστομος του Αλή ή Χαζιρέτ-Αλή. Ξίφος του αίματος σύμβολον.

5. λ.τ. ικιράμ, περιποίηση, βοήθειαν.

6. του Αρχηγ. του τμήμ. Π. Κορωναίου

7. βοήθειαν. λ.τ.

8. αντί-διόλου, καθόλου, ποσώς.

9. όλη η Ρωσσία αν κατέβη. Είχε τους πληγώση η Ρωσσία πολλάκις δι' αυτό γνωρίζοντες τας δυνάμεις αυτής τας ισχυράς, υποννοούν ότι είπε ο ηγούμενος όλοι οι Ρώσσοι αν έλθουν να καταστρέψουν την Μονήν δεν θα χαλασθή, αλλ' οι Τούρκοι ως ισχυρότεροι δηλ. και των Ρώσσων το ερήμωσαν.

10. σχέδια

11. δια πόλεμον

12. περιεκύκλωσαν, επολιόρκησαν

13. τον στρατόν

14. από το μέρος των Αρμών. Άνωθεν προς μεσημβρ. της μονής άνωθεν της προς Αμάριον οδού αγωγής και των υπορειών της Ίδης.

15. ένα ένσφαιρον κανονιοβολισμόν

16. λ.τ. υποταγήν.

17. να υποταχθούν, να παραδοθούν.

18. ως και εν στοίχ. 25. Άλλη απόδειξις της εκ Χριστιανών καταγωγής των εξωμοσάντων κατά καιρούς Τούρκων της Κρήτης είνε αι λεπτομερέστεραι γνώσεις των περί θρησκείας των Ορθοδόξων Χριστ. συμπατριωτών του. Ότι παρακαλούν την Παναγίαν την Δέσποιναν, ζητούν την συνδρομήν και ελευθερίαν και απελευθέρωσίν των, παρά του αγίου Ελευθερίου (όπως και αι τίκτουσαι ζητούν την ευτοκίαν παρ' αυτού του Αγ. Ελευθερίου, πολλάκις εις τοιαύτας περιστάσεις και αι Οθωμανίδες και σήμερον ζητούσι την βοήθειαν του αγ. Ελευθερίου και προσκαλούν όπως μεταφερθή εν τω δωματίω της τικτούσης Οθωμανίδος η εικών αυτού. Και αφιερώματα αποστέλλουν κ.λ.π. κηρόν λίβανον έλαιον κλπ.) Τούτο αποδεικνύεται εκ των στοίχων τούτων πόσον επιτηδείως αναμινύουν τα ήθη και έθιμα των πρώην ομοθρήσκων και συμπατριωτών τους τους οποίους λυσσωδώς πάντωτε καταδιώκουσι προσποιούμενοι άγνοϊαν της καταγωγής των, ήτις και εξ αυτών των επιθέτων των χριστιανικών τα οποία φέρουσι αποδεικνύεται και εκ των ερμηωθέντων εντός και εκτός των χωρίων αυτών ναών εκ των θέσεων τα οποία φέρουν οι αγροί των ονομάτων τα οποία επίθετα φέρουν και χριστιανοί και Τούρκοι ως αδελφοί εις μιας και της αυτής οικογενείας και γενναιάς κ.ρ.εξ.

19. λ.τ. Θεέ, Θεέ μου

20. τας σιδηράς σφαίρας των τηλεβόλων.

21. κανονιοβολισμοί.

22. Αιγύπτιοι στρατοί.

23. ο Τουρκ. Στρατός

24. λ.τ. ελήμωσε, επλημμήρισε το αίμα εν τοις Κελλίις τα οποία οι άγριοι τουρκοκρήτες ετρύπων το ένα και εισήρχοντο εις το άλλο προς καταστροφών των εν αυτοίς κεκρυμμένων οικογενειών και αγωνιζωμένων έτι, και προς λαφυραγωγίαν.

25. αι λόγχοι των όπλων, δια των οποίων διετρύπων τους εν τη Τραπεζή παραδόσαντας τα όπλα των εις τον στρατόν οίτινες παρασπονδίσαντες εφόρευαν 50-60 ήρωας κρήτας και τινων εθελοντών. «Και το νερό βρουχάτο» υπάρχει και δεξαμενή ή φρέαρ, βομβούν.

26. το μέγα διόροφον θόλος της πυριταποθήκης

27. πυρός φλόγαι μετά πυκνού καπνού, μεγάλη πυρκαϊά, μετά δυνάμεως = ντουμάνι.

28. Αιγύπτιοι ούς μετεχειρίζοντο οι Πασσάδες της Κων/πόλεως εις τας εφόδους ως ανδράποδα πάντωτε εμπρός και εκ των οποίων τα πλείστα των ταγμάτων κατεστράφησαν εξ ολοκλήρου, οι δε Αιγύπτιοι Πασσάδες (εξ Αλβανών και Ανατολιτών και κων/πολιτών) έχαιρων δήθεν ότι οι στρατοί αυτών εκέρδιζον τας νίκας, μαρτυρούν όμως ότι υπέστησαν και καταστροφάς παντού και εις την εκπυρσοκρότησιν.

29. λ.τ. οι εχθροί.

30. δι' αιμάτων βαμμένη, κεχρωματισμένη.

31. Θέλοντες να παραστήσουν το πράγματι γιγάντιον σώμα του ήρωος ηγουμένου Γαβριήλ (του οποίου το σώμα ευρόντες εν τη αυλή κατακείμενον ως αυτοκτονισθέντος προ ωρών ή μιας ημέρας) έκοψαν την κεφαλήν και ενέπαιζον δια το μέγεθος, ότι την εξύγησαν δήθεν και ήτο 14 οκάδας και δράμια 100/400. Οι Τούρκοι εκδύσαντες αυτόν άφησαν διάτρυττον δια λογχισμών εν τη αυολή παραμορφώσαντες το σώμα του την δε κεφαλήν μετέφερον εις τον Μουσταφά Πασσά δια να λάβωσι δώρα.

32. Γ. Διοικητής.

33. η Τουρκ. Αυτοκρατορία

34. Όταν οι Μωαμεθανοί εξέρχονται εις μάχας κάμνουν την εξής παράκλησιν:

«Για Ραμπή, Για Μουχαμέτη.

Για Γαζής, Για Σεχήτης.»

ήτοι: ω θεέ και Μωάμεθ ή να επιστρέψω νικητής, ή άγιος (αν φονευθή) = ή τάν ή επί τάς. - άλλ' άγιος των ουρί, ηδονών, και πιλαφίου.

35. λ.τ. το ενίκησε.